

обставин. Адже праві були мудрі греки, коли говорили: «Сказати – це наполовину зробити».

**Висновки.** Вдосконалення педагогічного впливу на процес формування екологічної культури дітей дошкільного віку відбувається завдяки застосуванню засобів дослідницького навчання. Безпосередній контакт з об'єктами природи з метою вивчення їх функціонування і взаємодії з іншими елементами природного довкілля в процесі самостійних дослідницьких дій забезпечує найбільш осмислені і достовірні знання. Пізнавальна діяльність, яка ґрунтується на дослідницькій активності, спрямовується як на відкриття нових знань, так і самостійне опанування нових способів пізнання, заохочується пізнавальним інтересом і супроводжується позитивними інтелектуально забарвленими емоціями, відкриває надзвичайні можливості для ефективного розвитку і саморозвитку дитини дошкільного віку.

#### **Список літератури**

1. Плохій З. П. *Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія.* Київ: ДП Видавничий дім «Персонал», 2010. 319 с.
2. Савенков А. И. *Психологические основы исследовательского подхода к обучению: монография.* Москва: Ось-89, 2006. 480 с.

**Карабаєва Ірина Іванівна м. Київ**  
ORCID 0000-0003-4286-2103

### **ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ У ВІКОВОМУ ДІАПАЗОНІ ВІД СЕРЕДНЬОГО ДО СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

*У статті на основі експериментальних даних розкривається характер динамічних змін ціннісних орієнтацій на рубежі вікового розвитку дітей дошкільного віку. Звертається увага на кількісні та якісні зміни й перебудову ціннісних орієнтацій характерних для дітей середнього та старшого дошкільного віку.*

**Ключові слова:** ціннісні орієнтації, динамічні зміни, кількісні, якісні зміни, перебудова ціннісних орієнтацій.

*In the article on the basis of experimental data the nature of dynamic changes of value orientations at the turn of age development of preschool children is revealed. Attention is paid to the quantitative and qualitative changes and reorganization of values orientations characteristic for children of middle and older preschool age.*

**Keywords:** *value orientations, dynamic changes, quantitative, qualitative changes, restructuring of value orientations.*

**Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями.** Система ціннісних орієнтацій є важливою характеристикою особистості та показником її сформованості. Ступінь розвитку ціннісних орієнтацій, особливості їх становлення дозволяють говорити про рівень розвитку особистості. Від розкриття особливостей процесу та специфіки впливу ціннісних орієнтацій, які складають змістовну частину характеристики особистості, залежить визначення шляхів її формування. Тому й вивчаються умови й закономірності розвитку ціннісних орієнтацій дітей різних вікових періодів. Разом з тим виявлення характеру динамічних змін ціннісних орієнтацій неможливе без спеціального розгляду багатопланового процесу їх становлення. Дослідження цього процесу потребує особливої уваги до ключових моментів формування ціннісних орієнтацій, пов'язаних з перехідними періодами онтогенезу, рубежами вікового розвитку особистості, коли, по-перше, з'являються нові ціннісні орієнтації, а по-друге, відбуваються якісні зміни й перебудова ціннісних орієнтацій, характерних для попереднього вікового періоду розвитку дитини дошкільного віку.

Саме тому основною **метою** викладу матеріалів у статті виступає опис:

- особливостей індивідуального прояву ціннісних орієнтацій дошкільників середнього та старшого дошкільного віку;
- специфіки ціннісних орієнтацій, їх типові прояви, притаманні дітям певного віку;
- динаміки розвитку ціннісних орієнтацій, їх зміни на вікових рубежах від 5 до 6 років.

**Виклад основного матеріалу статті.** Бажання дитини відображають найбільш значимі й суттєві для неї об'єкти дійсності та сфери діяльності. Це дозволяє на основі бажань, висловлених дитиною, стверджувати про спрямованість її ціннісних орієнтацій. Для дослідження нами була обрана

методика: «Зустріч з чарівником». В експерименті прийняли участь діти середнього та старшого дошкільного віку. Таким чином, ми отримали дитячі побажання, на основі яких відбувалася оцінка ціннісних орієнтацій та інтересів дітей середнього та старшого дошкільного віку.

Аналіз висловлювань дітей проводився по двох лініях:

- 1) у відношенні до кого було висловлене побажання;
- 2) сфера діяльності, до якої відноситься побажання.

Кількісну характеристику про спрямованість ціннісних орієнтацій сучасних дошкільників 5 та 6 річного віку представимо в таблиці 1.

*Таблиця 1*

**Спрямованість ціннісних орієнтацій на сфери діяльності сучасних дошкільників**

| Вік<br>(в роках) | Сфери діяльності, на які були спрямовані побажання (у %) |          |             |             |          |          |          |                 |         |       |            |
|------------------|----------------------------------------------------------|----------|-------------|-------------|----------|----------|----------|-----------------|---------|-------|------------|
|                  | ігрова                                                   | побутова | спілкування | задоволення | пізнання | майбутнє | здоров'я | самоствердження | природа | гроші | сьогодення |
| 5                | 50,0                                                     | 1,1      | 3,3         | 0           | 23,3     | 0        | 4,4      | 2,2             | 6,6     | 2,2   | 6,6        |
| 6                | 25,0                                                     | 13,3     | 10,8        | 10,0        | 5,8      | 5,0      | 5,0      | 5,0             | 4,1     | 3,3   | 0,8        |
| <b>Різниця</b>   | 25,0                                                     | 12,2     | 7,5         | 10,0        | 17,5     | 5,0      | 0,6      | 2,8             | 2,5     | 1,1   | 5,8        |

Так от, у п'ятирічних дітей на відміну від шестирічних спостерігається більша спрямованість (на 25 %) на ігрову діяльність, діти цього віку, ще мало цікавляться побутовою діяльністю відмінність від шестирічок складає 12,2 %, як бачимо з отриманих даних дітям п'ятирічного віку діяльність спілкування з однолітками ще є непритаманною, різниця з бажанням спілкуватися шестирічок складає 7,5 %. Отримання задоволень ще взагалі відсутнє у дітей середнього віку. На 17,5 % більше бажань у п'ятирічок пов'язаних із пізнанням, що підтверджує класичні дані про «вік чомучок». Діти середнього віку живуть сьогоденням, бажання благополуччя в теперішньому на 5,5% переважають у них, а от сфера майбутньої діяльності взагалі знаходиться поза зоною уваги на відміну від шестирічок, які вже передбачають свій вступ до школи, цим обумовлене й переважання шестирічок у самоствердженні (на 2,8 %).

Діяльність пов'язана з бажанням бути здоровими не має суттєвої різниці (0,6 %) між 5 – 6 річними дітьми, як і розуміння того для чого необхідні гроші (1,1 %). П'ятирічкам притаманне на 2,5 % більше зацікавленість діяльністю пов'язаною з природою ніж шестилітнім дітям.

Узагальнив дані усіх проведених нами досліджень ми отримали наступні результати, представлені в таблиці 2.

*Таблиця 2*

**Адресність спрямованості ціннісної орієнтації дітей 5 – 6 річного віку  
(у процентному відношенні)**

| Вік дітей  | Особистісна | На близьких | На однолітків | На інших людей |
|------------|-------------|-------------|---------------|----------------|
| Шестирічні | 85,8        | 11,6        | 2,5           | 0              |
| П'ятирічні | 92,2        | 5,5         | 1,1           | 1,1            |

Як бачимо з результатів, представлених в таблиці та рисунках, спрямованість ціннісних орієнтацій як п'ятирічних так і шестирічних дошкільників в більшій мірі орієнтується на себе: шестирічок на 85,8 %, а п'ятирічок на 92,2 %. Спрямованість на близьких членів сім'ї у п'ятирічних дітей складає 5,5 %, а шестирічних – 11,6 %. Зорієнтованість на однолітків шестирічних дошкільників складає 2,5 %, а п'ятирічних 1,1 %. Спрямованість шестилітніх на людей взагалі дорівнює 0 %, а п'ятирічних дітей 1,1 %.

Отже динамічні зміни у порівнянні адресності спрямованості ціннісних орієнтацій дітей середнього та старшого дошкільного віку відбуваються в наступному:

- на 6,4 % спостерігається зменшення в особистісній спрямованості ціннісних орієнтацій старших дошкільників у порівнянні з дітьми середнього дошкільного віку;
- на 6,1 % зростає спрямованість старших дошкільників на сім'ю;
- на 1,4 % зростає спрямованість старших дошкільників на однолітків;
- на 1,1 % спостерігається зменшення спрямованості старших дошкільників на взагалі людей у порівнянні зі спрямованістю п'ятирічних дошкільників.

## Спрямованість ціннісних орієнтацій на сфери діяльності (у %)

| Вік дітей  | Ігрова | Продуктивні | Пізнавальна | Спілкування | Самоствердження | Побутова | Дозвілсва |
|------------|--------|-------------|-------------|-------------|-----------------|----------|-----------|
| Шестирічні | 33,3   | 4,1         | 7,5         | 15          | 4,1             | 22,5     | 5         |
| П'ятирічні | 47,7   | 5,5         | 22,2        | 8,8         | 6,6             | 3,3      | 6,6       |

Як бачимо з отриманих даних, спрямованість шестирічних дітей на ігрову діяльність складає 33,3 %, а п'ятирічних 47,7 %, відмінність складає 14,4 %, характерною ознакою є більша конкретизація старших дітей у своїх побажаннях отримати ту чи іншу іграшку.

Продуктивні види діяльності є значимими для шестирічних на 4,1 %, а п'ятирічних на 5,5 %, відмінність складає 1,4 % старші дошкільники також проявляли більш конкретні побажання на відміну від п'ятирічок.

Знову підтверджуються дані про значимість пізнання для дітей: так старші дошкільники мають спрямованість на пізнання у процентному вираженні на 7,5 а шестирічні діти – на 22,2, що складає суттєву різницю – 14,7 %. Хоча слід відмітити, що шестирічні спрямовані на майбутню діяльність – навчання в школі, розуміння необхідності цього процесу, сутності його, на майбутню працю, що взагалі не спостерігається у п'ятирічних дітей. Це підтверджує і бажання бути першим у таких процесах як читання (хочу краще всіх читати, учитися тощо). П'ятирічні у сфері самоствердження мають більшу особистісну спрямованість пов'язану з досягненнями в ігровій діяльності (краще всіх гратися у м'яч, стати невидимим, щоб виграти у грі в хованки).

Сфера спілкування для старших дошкільників знайшла вираження у процентному відношенні рівному 15, а п'ятирічок у 8,8 %. Відмінність склала – 6,2 %, що говорить про значимість спілкування для шестирічних як з однолітками так і з дорослими. Цей показник є суттєвим, вказує на значимість стосунків для шестирічних дітей. Висловлювання шестирічних є показовими

для цього: діти обирають іграшки для сумісної діяльності (що не спостерігається у п'ятилітніх), в дозвіллевій діяльності схилиються до проведення часу з однолітками та членами сім'ї, що теж є відмінним з дітьми середнього дошкільного віку, де йде більша (на 1,6 %) особистісна спрямованість. Показовим є включеність в побутову діяльність дітей. Старші діти переймаються потребами своєї сім'ї, бо для них значимим є спілкування з її членами. Хоча особистісна концентрація є характерною для обох вікових періодів спостерігається суттєва процентна відмінність в спрямованості на побутову сферу у старших дошкільників – 19,2 %.

Ціннісні орієнтації особистості, які є важливим регулятором поведінки людини, в більшості випадків залежать від характеру діяльності, в яку включена людина й змінюються впродовж її життя. Система ціннісних орієнтацій є важливою характеристикою особистості й показником її сформованості. Ступінь розвитку ціннісних орієнтацій, особливості їх становлення дозволяють говорити про рівень розвитку особистості, цілісність та стійкість якої виступає як сталість її ціннісних орієнтацій. Від розкриття особливостей процесу розвитку й специфіки впливу ціннісних орієнтацій, які складають змістову частину характеристики особистості, залежить визначення вектору шляхів їх формування, в тому числі й соціальної позиції.

Багатоплановість нашого дослідження дозволяє говорити про те, що цінність як стійке особистісне утворення починає активно формуватися на рубежі переходу дитини в старший дошкільний вік.

Дослідженням доведено, що адресність та спрямованість ціннісних орієнтацій на діяльність дітей з 5 до 6 років незмінна, однак всередині вікових груп відбуваються суттєві зміни. Основне, що є спільним – це особистісна концентрація, орієнтування на себе, на свої потреби дітей обох вікових періодів.

Побажання в свою адресу, висловлені сучасними дошкільниками на рубежі вікового періоду, розподіляються на три основні підгрупи: побажання володіти чимось, побажання особистого комфорту, бажання саморозвитку. Переважна частина побажань стосується оволодіння матеріальними

предметами (іграшками, предметами побуту, одягом, їжею), оволодінням грошей для придбання цих предметів. Особливістю є і те, що цінність гри та іграшок є найбільш значимою для дітей обох вікових періодів, це, напевно, пов'язано з тим, що гра є провідним видом діяльності дітей дошкільного віку. Динамічна зміна спостерігається у конкретизації: старші дошкільники вже потребують не просто великої кількості іграшок та ігор, а конкретних й для певних ігор як самостійних так і з однолітками.

Побажання особистого комфорту більше акцентується дітьми старшого дошкільного віку стосовно того, що діти бажають окремої кімнати, шафи, ліжка, бажання довго спати, смачно їсти.

Бажання саморозвитку спрямовуються на те, що діти як 5 так і 6 років хотіли б навчитися тому, чого не вміли робити. Але лише у шестирічних виникають бажання пов'язані з майбутньою навчальною діяльністю: навчитися читати, писати тощо.

Цікава група побажань вималювалася як потреба в самоствердженні. До них віднесли побажання: хочу стати самим сильним, розумним, першим у всьому. Акцент на бажанні гарно вчитися й бути кращим у школі є характерним лише для шестирічних дітей.

Цінність сьогодення для дітей дошкільного віку має прояв через ставлення до членів своєї родини та до дитячого садка через відношення з дорослими та однолітками. Слід відмітити, що спілкування у родинному колі є дуже значимим для дитини як середнього так і старшого дошкільного віку. Але динамічні зміни відбуваються у змісті спілкування. Так старші дошкільники вже виділяють як необхідними для себе певні сімейні цінності (особливо сімейні свята, подорожі, перебування поруч у різних видах діяльності).

Значимим для дітей як п'ятирічного так і шестирічного віку є і перебування в дитячому садку, в якому більшості дітей комфортно. Особливої уваги діти шестирічного віку надають спілкуванню: з дорослими у вигляді впливу на своє виховання та навчання; з однолітками у вигляді елементарних проявів дружби дітей, спільної діяльності. В шестирічному віці розвивається

певна орієнтація на колектив, вже усвідомлюється своя приналежність до дитячої співдружності, вже з'являється уміння на певному рівні зрозуміти й оцінити відносини в колективі. В шість років дитина починає усвідомлювати важливість суспільних справ. Більшість п'ятирічок не усвідомлює сутності ЗДО (а тим паче школи) і не можуть пояснити для чого діти відвідують садок, то шестирічні діти в цьому плані чітко соціально орієнтовані.

Цінність майбутнього для дітей старшого дошкільного віку у вигляді вступу до школи є для більшості шестирічок позитивним моментом. Простежується чітке усвідомлення необхідності навчання в школі, бажання вчитися, отримувати нові знання, дізнаватися про щось нове, бути кращим у навчанні. Усвідомлюються вже шестилітніми й потреби у вигляді придбання шкільного приладдя, набуття якостей, які сприяють самоствердженню, самозростанню. Діти ж середнього дошкільного віку живуть теперішнім, цінність майбутнього знаходиться поза зоною їх уваги.

Змістовний аналіз та отримані статистичні оцінки дозволяють зробити загальний висновок. В старшому дошкільному віці відбувається якісний стрибок в ціннісних орієнтаціях дитини як в системі взаємовідносин, відносин до членів своєї родини, до загального діла, так і в різних видах діяльності, оцінці явищ дійсності. Відбувається не просто нарощування тих компонентів ціннісних орієнтацій, які склалися в п'ятирічному віці, а принципові зміни ціннісних орієнтацій у всіх сферах стосунків дитини, яка активно пристосовується до норм суспільства і яка на новому рівні оцінює суспільно значимі діла та поведінку.

Розгляд отриманих в дослідженні результатів відносно ціннісних орієнтацій дітей в період переходу від середнього до старшого дошкільного віку показав, що на рубежі 5 – 6 років виділяються особистісні цінності, відбувається їх емоційне засвоєння, яке закріплюється в діяльності та яке поступово знаходить адекватно мотивоване вираження. Показовим є факт, що якісна різниця ціннісних орієнтацій дітей (їх компонентів) чітко прослідковується на рубежі цих вікових періодів, що знаходить вираз у

відношенні дітей до інших людей, до різних видів діяльності, в розумінні сутності соціальних, моральних цінностей. В старшому дошкільному віці реалізується подвійний процес (обидві сторони якого обумовлені), з одного боку відбувається узагальнення різних конкретних значимих змістів в трьох формах діяльності: особистісних стосунках, свідомості й пізнанні. З іншого боку, конкретно по відношенню до цих узагальнених форм зовнішнього змісту виділяється усвідомлення свого «Я», що не спостерігається у дітей середнього дошкільного віку.

**Висновок.** Попри усі індивідуально-варіативні особливості процесу становлення ціннісних орієнтацій в шість років цей процес є найбільш динамічним. Між 5 та 6 роками відбувається значне нарощування важливих компонентів ціннісних орієнтацій та їх адекватно мотивоване вираження. У віковому діапазоні від середнього до старшого дошкільного віку змінюються змістовно ціннісні орієнтації в наповненні складових її компонентів в бік більшої диференційованості (компонентів стає більше), повноти (перехід від зовнішніх характеристик до поведінкових проявів, особистісним особливостям і смисловим категоріям), усвідомленості (зростає вагомість та значимість усвідомлюваних компонентів) та стійкості (зростає кількість постійних ознак та якостей, за допомогою яких описуються ціннісні орієнтації дошкільників).

#### **Список літератури**

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). URL: [mon.gov.ua > images /files /kollegiy/ kollegiy 5. doc](http://mon.gov.ua/images/files/kollegiy/kollegiy_5.doc).
2. Карабаєва І. І. Особливості визначення рівня сформованості етичних інстанцій у старших дошкільників. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Київ: «ТОВ «Срібна хвиля», 2016. Т. IV: Психологія розвитку дошкільника. Вип. 12. С. 62-74.
3. Соловйова Л. Довільна поведінка як чинник прийняття дитиною соціально значущих цінностей: теоретичний аспект проблеми. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України*. Харків: КЦ ФОП Іванової М. А., 2015. Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 11. С. 211-222.
4. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі: навч.-метод. посібник / Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. Київ: Видавничий дім «Слово», 2016. 248 с.